

rilmiş ta'lik hatlı iki manzum kitâbeden alttakinin nâzımı ve hattatı Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi'dir. 1232 (1816-17) tarihli olan bu kitâbe türbenin Hâlet Efendi tarafından yenilendiğini belgeler. Tekkenin 1905'te Hamdi Bey tarafından yeniden inşa ettirilmesi sırasında konmuş olan üstteki kitâbenin ise nâzımı Ahmed Bahâî Efendi, hattatı Mehmed Hulûsî Efendi'dir. Hemen önünde ilk mescid-zâviyenin bânisi Hırâmî Ahmed Paşa ile oğlu Mustafa Bey'in gömülü oldukları türbe kapısı da metni Şeyh Ali Fakrî Efendi'ye (ö. 1929) ait olan ve tekkenin II. Abdülhamid eliyle yenilendiğini belgeleyen ta'lik hatlı bir kitâbe ile taçlandırılmıştır.

Cemâlîzâde Tekkesi'nin tasarımında dikkate değer yegâne mimari özellik, mescid-tevhidhâne ile türbenin duvarla ayrılmayıp aynı mekân içinde birbirlerine kaynaştırılmış olmalarıdır. Türbenin mescid-tevhidhânenin kible yönünde yer alması ve zemininin harime göre yüksekte tutulmuş olması söz konusu kaynaşmayı daha da anlamlı kılmaktadır. Birtakım başka tekkelerde de görülen bu durum, tarikat ehlinin velilere duyduğu bağlılıktan kaynaklanan telakkilerin mimariye yansımaları olarak değerlendirilmelidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmî*, I, 233-236; *Âsitâne Tekkeleri*, s. 7; *Mecmûa-i Cevâmî*, I, 116-117, nr. 171, nr. 473; Bandırmalîzâde, *Mecmûa-i Tekâyâ*, İstanbul 1307, s. 8; *Tomar-Halvetiyye*, s. 107-108; 1328 *Senesi İstanbul Belediyesi İhsâiyât Mecmuası 1329 r./1913-14*, s. 21; Ergun, *Antoloji*, II, 499; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1962, I, 120; *Osmanlı Müellifleri*, I, 83-84; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ* (Tayşî), s. 52; Atillâ Çetin, "İstanbul'daki Tekke, Zâviye ve Hânkahlar Hakkında 1199 (1784) Tarihli Önemli Bir Vesika", *VD*, XIII (1981), s. 587; Pakalın, I, 277; Semavi Eyice, "Ahmedpaşa Mescidi", *İst.A*, I, 440.

M. BAHA TANMAN

CEMÂZİYELÂHİR

(bk. CEMÂZİYELEVVEL).

CEMÂZİYELEVVEL

(جمادىالاول)

Hicrî yılın beşinci ayı.

Rebülâhirden sonra, cemâziyelâhirden önce gelir. Türkçe'de cemâdilülâ ve cemâdilâhire, daha yaygın olarak da cemâziyelevvel ve cemâziyelâhîr şekillerinde

kullanılan iki ayın Arapça'daki asıl adları cumâdelülâ (جمادىالاولى) ve cumâdelâhiredir (جمادىالآخرة). Câhiliye döneminde diğer aylar gibi bu iki ayın da başka adları bulunduğu, bu isimlerin İslâm'ın doğuşu sırasında kullanılmaya başlandığı nakledilmektedir (Cevâd Ali, VIII, 454). Ayrıca yılın beşinci ve altıncı ayları olmalarından dolayı cumâdelülâyâ cumâdâ hamse, cumâdelâhireye cumâdâ sitte de denilmiştir. Cumâdâ "soğuk" ve "kurak" anlamlarına gelir. Söz konusu ayların isimleri değiştirildiği sırada şiddetli soğuk veya kuraklık hüküm sürdüğünden bu şekilde adlandırıldıkları rivayet edilir.

Arapça'da bütün ay adları kelime olarak müzekker olduğu halde sadece bu iki ay müennestir. Fakat bazı Arap ülkelerinde halk ağzında bu ayların cumâdelevvel ve cumâdelâhîr şeklinde müzekker olarak kullanıldığı görülmektedir. Türkçe'deki kullanımın da bundan etkilendiğini söylemek mümkündür.

Eskiden cemâziyelevvel câ (ج), cemâziyelâhîr (ج) şeklinde kısaltılırdı. Osmanlıca vesikalarda bu iki ayın kısaltılması "cemâzeyn" (جمادين) olarak yapılır, ulûfe dağıtımında ise rebülâhîrle birlikte "recec" (رجج) veya "recâc" (رجاج) şeklinde ifade edilirdi.

Cemâziyelevvel, Türkçe'de "cemâziyelevvelini bilmek" deyimini içinde bir kimsenin kısmen lekeli olan ve herkesçe bilinmeyen geçmişinden kinâyeye olarak kullanılmaktadır.

İslâm tarihinde cemâziyelevvel ve cemâziyelâhîr ayları içinde birçok hadise cereyan etmiştir. Meselâ Hz. Ali cemâziyelevvelin sekizinde doğmuş, Cemal Vak'ası bu ayın on beşinde olmuştur. Hz. Ömer cemâziyelâhîrin altısında halife olmuş, Ca'fer es-Sâdık bu ayın altısında, Hz. Fâtıma ise yirmisinde dünyaya gelmişlerdir. Araplar arasında cemâziyelâhîrde pek çok olayın vuku bulduğunu ifade eden şöyle bir söz vardır: "Hayret verici pek çok olay cumâdâ ile receb arasında meydana gelir" (ayrıca bk. TAKVİM).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, I, 1107; Butrus el-Büstânî, *Muhtûtü'l-muhtût*, Beyrut 1983, s. 121; Ebû Zekeriyâ el-Ferrâ, *el-Eyyâm ve'l-leyâlî ve's-şühûr* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Kahire 1400/1980, s. 42-43, 51; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, I, 158; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, II, 375, 377-379; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 625; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VIII, 449, 454-461; M. Tayyib Gökbilgin, *Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmî*, İstanbul 1979, s. 47, 76; Pakalın, I, 316-317; "Cemâziyelâhîr", *ML*, II, 846.

FUAT GÜNEL

CEMDAR

(bk. CÂMEDAR).

CEMEL

(الجمال)

Ebû Dâvûd Süleymân b. Ömer
b. Mansûr el-Uceylî el-Ezherî
(ö. 1204/1790)

Müfessir ve Şâfiî fakihî.

Cemel lakabıyla tanınır. Mısır'ın batısında bulunan Minyetü Uceyl köyünde doğdu. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. İlim tahsili için Kahire'ye gitti. Burada Şeyh Hifnî'nin derslerine devam etti. Ondan fıkıh ve Halvetiyye tarikatının esaslarını öğrendi. Hocası onu evinin bitişiğindeki mescidde imam-hatip olarak görevlendirdi. Cemel, Eşrefiye ve Meshed-i Hüseyin'de tefsir, hadis ve fıkıh okuttu, yüzlerce talebe yetiştirdi. Mısır'da Hifnî, Hasan el-Medâbigî ve Ahmed es-Sabbâğ'dan, Hicaz'da Ebû'l-Hasen es-Sindî ve diğer bazı âlimlerden rivayette bulundu.

Kaynaklarda verilen bilgilere göre Cemal okuma yazması olmayan, hesap bilmeyen ümmî bir kişi idi. Gerekli gördüğü kitapları başkalarına okutarak dinler, hâfızası çok güçlü olduğu için dinlediği metinleri hemen ezberlerdi. Tefsir dersi için çevresinde toplanan öğrencileri kendisine muhtelif tefsirlerden bölümler okurlar, o da okunanlardan çıkardığı sonuçları öğrencilerine yazdırırdı.

Cemel Halvetî tarikatına girmiş zühud ve takvâ sahibi, aff ve kanaatkâr bir kişiydi. Nâsirî (ö. 1239/1823), Mısır'da ondan daha üstün bir velî bulunmadığını söyler. Hayatında hiç evlenmemiş olan Cemal, 11 Zilkade 1204'te (23 Temmuz 1790) Kahire'de vefat etti.

Eserleri. 1. *el-Fütûhâtü'l-ilâhiyye bi-tavzîhi Tefsiri'l-Celâleyn bi'd-dekâ'ikü'l-hafîyye*. *Tefsirü'l-Celâleyn*'in hâşiyesi olup 1198'de (1783) tamamlanmıştır. Dört cilt olan eserin muhtelif başlıkları yapılmıştır (kenarında *Tefsirü'l-Celâleyn* olduğu halde Kahire 1275, 1282, 1287, 1293; metnin üstünde *Tefsirü'l-Celâleyn*, altında *Tefsiru İbn 'Abbâs* olduğu halde Kahire 1302; kenarında *Tefsirü'l-Celâleyn* ile Ebû'l-Bekâ el-Ukberî'nin *İmlâ'ü mâ menne bihi'r-raḥmân*'ı ve Süyûtî'nin *Mufaḥḥamâtü'l-Kur'ân*'ı olduğu halde Kahire 1303, 1308). 2. *Fütûhâtü'l-vehhâb*

bi-tavzîhi Şerhi Menheci't-tullâb. Zekeriyâ el-Ensârî'nin Şâfiî fikhına dair Şerhu'l-Menhec adlı eserinin hâşiyesi olup 1184'te (1770) tamamlanmıştır (Kahire 1305, I-V). 3. *el-Fütûhâtü'l-Ahmediyye 'ale'l-Hemziyye*. Muhammed b. Saîd el-Büsîrî'nin *el-Kaşîdetü'l-Hemziyye*'sinin şerhi olup kenarında bu kaside olduğu halde muhtelif baskıları yapılmıştır (Kahire 1274, 1279, 1283, 1303, 1306). 4. *Takrîrât. Şâfiî fikhına dair* (Kahire 1286). 5. *el-Mevâhibü'l-Muhammediyye bi-şerhi's-Şemâ'ili't-Tirmiziyye*. Ebû İsâ et-Tirmizî'nin eş-Şemâ'î'lü'n-nebeviyye'sinin şerhidir. 6. *el-Minehu'l-ilâhiyyât bi(fr)-şerhi Delâ'ili'l-ḥayrât*. 7. *el-Kavlül-münîr fi şerhi'l-Hizb'l-kebîr*. Ebû'l-Hasan eş-Şâzelî'nin *el-Hizbül-kebîr* adlı eserinin şerhidir. 8. *Fethu'l-Cevâd*.

BİBLİYOGRAFYA :

Cebertî, *Acâ'ibü'l-âşâr*, II, 88; Serkîs, *Mu'cem*, I, 710-711; *İzâhu'l-meknûn*, I, 304; II, 54, 177, 178, 229, 255, 575; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 406; Brockelmann, *GAL*, II, 465; *Suppl.*, II, 182-183; III, 1192; Ziriklî, *el-A'âm*, III, 194; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mû'ellifîn*, IV, 271-272; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 634; Bilmen, *Tefsir Tarihi*, II, 732; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 300-301.

ABDULLAH AYDEMİR

CEMEL VAK'ASI

(وقعة الجبل)

Hız. Ali ile Hız. Âişe arasında
cereyan eden savaş
(36/656).

Üçüncü halife Hız. Osman'ın isyancılar tarafından şehid edilmesi üzerine (18 Zilhicce 35/17 Haziran 656) Medine'de bulunan ashap Ali b. Ebû Tâlib'i halifelîğe getirdi (18 veya 23 Zilhicce 35/17 veya 22 Haziran 656). Hız. Ali'yi bekleyen en önemli mesele Hız. Osman'ın katillerini bulup cezalandırmaktı. Ancak ortada belirli bir katil yerine, "Osman'ı hepimiz öldürdük" diyen bir isyancı topluluk mevcuttu ve şehre hâkim olan bu âsilerle hemen başa çıkılamayacağı açıktı. Öte yandan yeni halifeye yalnız Medine'de biat edilmiş, diğer vilâyetlerin durumu henüz aydınlanmamıştı. Halife, biata yanaşmadıkları için Hız. Osman tarafından tayin edilen valilerin bir kısmını değiştirme kararı almış, bunu öğrenen Talha b. Ubeydullah Basra, Zübeyr b. Avvâm da Kûfe valiliğini istemiş, ancak onların bu isteği kabul edilmemişti (Taberî, I, 3069, 3082). Bunun üzerine Talha ile Zübeyr halife-

den umre için Medine'den ayrılma izni istemişler, bu izin de dört ay sonra verilmişti.

Hız. Âişe, hilâfetin son dönemlerinde Hız. Osman'ı çeşitli vesilelerle tenkit etmiş ve halifenin şehri terketmemesi ricasına rağmen isyan başladıktan sonra hac için Mekke'ye gitmişti. Haccını tamamlayarak Medine'ye dönmek üzere yola çıkan, fakat Osman'ın şehid edilip yerine Ali'nin halife seçildiğini öğrenen Âişe geri döndü ve Mekke'de halka hitaben Hız. Osman'ın mazlum olarak öldürüldüğü yolundaki meşhur konuşmasını yaptı. Bu arada Hız. Osman'ın ölümünden Hız. Âişe'yi sorumlu tutanlar olmuştaki da Âişe ileri sürülen iddiaları reddederek bu hususta herhangi bir kusurunun bulunmadığını ısrarla belirtmiştir.

Hız. Osman'ın şehid edilmesinden sonra Medine'den uzaklaşan Emevî ailesi mensupları ile Osman'ın Basra ve Yemen valileri, vilâyetlerinin beytümâlinde bulunan para ve savaş malzemesiyle birlikte Mekke'ye gelerek Âişe'ye katıldılar (Taberî, I, 3099). Umre için yola çıkan Talha ile Zübeyr de Mekke'ye gidip Hız. Âişe'nin yanında yer aldılar. Mekke'de "Osman'ın kanını talep için" Hız. Âişe'nin önderliğinde oluşan topluluk, uzun müzakerelerden sonra Medine'ye giderek isyancılara karşı çıkmak yerine Hız. Osman'ın Basra valisi Abdullah b. Âmir'in ısrarı üzerine Basra'ya gitmeye karar vermişlerdi. O sırada Mekke'de bulunan Hız. Peygamber'in diğer zevcelerinden Hafsa bint Ömer de Âişe ile birlikte Basra'ya gitmek istediye de kardeşi Abdullah buna engel oldu. Resûl-i Ekrem'in Mekke'de bulunan diğer zevceleri ise Zâtürk mevkiine kadar gittiler ve Hız. Âişe'yi ağlayarak uğurladılar. Daha sonraları bugün "ağlama günü" (yevmü'n-nahîb) diye anılmıştır.

Hız. Âişe "Asker" adlı meşhur devesinin üzerinde Mekke'den yola çıktığı zaman yanında 3000 dolayında kuvveti vardı. Ancak önce Zâtürk, sonra da Merüzahrân'da, zaferin kazanılması durumunda halifenin kim olacağı tartışılma-ya başlandı. Talha, Zübeyr veya Osman'ın oğullarından birinin halife olması gerektiği yolundaki tartışmalar sürerken Hız. Osman'ın Kûfe valisi Saîd b. Âs hilâfetin Abdümenâf (Ümeyye) oğullarından alınamayacağını, dolayısıyla Hız. Osman'ın oğullarından birinin halife olması gerektiğini ileri sürerek taraftarlarıyla birlikte topluluktan ayrıldı, Mugîre b. Şu'be

de ona katıldı. Böylece Hız. Âişe, Talha ve Zübeyr yaklaşık 1000 kişilik bir kuvvetle Basra önlerine ulaşabildiler. Yolda köpek havlamaları duyan Âişe nerede olduklarını sormuş, Hav'eb suyu civarında bulunduklarını öğrenince Hız. Peygamber'in zevcelerine hitaben, "Acaba hanginize Hav'eb köpekleri havlayacak?" dediğini (*Müsne'd*, VI, 52, 97) hatırlamış ve onun bu hareketi tasvip etmediğine kani olarak yola devam etmekten vazgeçtiğini söylemişti. Bunun üzerine Abdullah b. Zübeyr ile birlikte bir grup sahâbî, bulundukları yerin adını belirleyen rehberin yanıldığını ısrarla söylemişler, Zübeyr b. Avvâm da, "Belki Allah Teâlâ senin sayende müminlerin arasını düzeltectir" diyerek onu yola devamı ikna etmişlerdi. Hız. Âişe ve beraberindekiler Basra önlerine gelince Abdullah b. Âmir'i, Basralıların kendi taraflarına çekmek üzere şehre gönderdiler; ayrıca Âişe, Ahnef b. Kays gibi Basra'nın ileri gelenlerine mektuplar yazdı. Diğer taraftan Hız. Ali'nin Basra valisi Osman b. Huneyf, Hız. Âişe'nin kuvvetleriyle birlikte Basra yakınlıklarına geldiğini haber alınca maksatlarını öğrenmek üzere kendilerine İmrân b. Husayn ile Ebû'l-Esved ed-Düelî'yi gönderdi. Hız. Âişe, gayelerinin isyancı takımın bozduğu barış ve düzeni geri getirmek, mazlum olarak öldürülen Osman'ın katillerini cezalandırmak ve müslümanların arasını düzeltmek olduğunu bildirmiş, Talha ile Zübeyr de aynı görüşlere katıldıklarını, ayrıca kendilerinin Ali b. Ebû Tâlib'e zorla biat ettirildiklerini söylemişlerdi. Bu gelişmeler üzerine Basralılar ikiye ayrılmış ve sert münaakaşalara başlamışlardı.

Öte yandan Hız. Ali, Hız. Âişe ile beraberindekilere Medine'nin kuzeydoğusunda Rebeze'de yetiştirebildiği 3000 dolayındaki bir kuvvetle Medine'den ayrılmıştı (Ekim sonu, 656). Basra'da olup bitenler hakkında yolda bilgi alınca hemen Osman b. Huneyf'e bir mektup göndererek Talha ile Zübeyr'in kendisine biatları sırasında hiçbir şekilde zor kullanılmadığını bildirmişti. Bunun üzerine Osman, Ali b. Ebû Tâlib'in haklılığını ileri sürerek diğerlerinin Basra'yı terketmelerini istedi; onlar da kendilerinin haklı olduğunu söyleyerek Osman'ın şehri terketmesini istediler. Neticede bir akşam namazı sırasında bir baskınla Vali Osman b. Huneyf ve adamları Esir alındı. Hız. Âişe onun öldürülmesine engel olduğu gibi serbest bırakılmasını da sağladı; fakat valinin saçlı sakalı kökünden